

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKROFİNANS ETKİLİ BİR ARAÇ OLABİLİR Mİ?

Sueda Nur Çokadar

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çokadar, Sueda Nur. "Yoksullukla mücadelede mikrofinans etkili bir araç olabilir mi?". İNSAMER, 31.08.2020.

 Analiz

Şu an yaşadığımız dünyada 705 milyon kişi aşırı yoksulluk çekmekte ve bu rakam her geçen yıl daha da artmaktadır. Günlük kazançları 1,90 dolardan daha az olan ve sürekli başkalarına muhtaç durumda yaşamaya mahkûm bu insanların karşı karşıya kaldığı belki de en önemli sorun, kendi ayakları üzerinde durabilecekleri bir finansal desteğe ve mali kaynağa erişim sağlayamamalarıdır.

1970'ten itibaren finans sektöründeki liberalleşme bir yandan zenginliğin üretilmesini kolaylaştıran bir rol oynarken öbür yandan devletlerin müdahale alanlarını kısıtlamıştır. Bu süreçte, devlet bürokrasisine takılmadan makro boyutlarda ekonomik ve sosyal politikalar uygulanabilmiş ve küresel çapta büyüme önem kazanmış olsa da yoksul kesimlerin ekonomik imkânlardan yararlanması konusunda fazla bir değişim olmamıştır. Küresel sermaye gelişmiş, kredi imkânları büyümüş, markalaşma artmış,

ihracat hedefleri genişlemiş ancak üçüncü dünya ve güney ülkeleri olarak isimlendirilen yoksulluğun fazla olduğu ülkeler, yeni ekonomik ve politik düzende kalkınma imkânı elde edememiştir. Aksine birçok ülke dış borçlanma yoluyla ekonomilerini bloke etmiş ve refahı toplumunda eşit şekilde yayamamıştır.

Elbette dünya üzerinde tüm ülkelerde yoksul insanlar bulunmaktadır ancak temel ekonomik sorunlarla boğuşan Güney Asya, Pasifik ve Sahra-altı Afrika'da yoksulluk bir balon gibi şişerek geniş toplum kesimlerini etkilemiştir. Düşük seviyelerde seyreden ekonomik büyüme, yüksek enflasyon, ithalata bağımlı tüketim, devalüasyon gibi ekonomik çalkantıların yanı sıra yetersiz devlet desteği ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler, yatırım ve girişim olanaklarını âdeta sabote etmiştir.

Yoksulluğun tüm devletleri ve bireyleri etkileyen küresel insani bir sorun olduğu gerçeğinde

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

mutabık kalınmakla beraber, bu durumun giderilmesi konusunda ittifak edilen tek bir formül bulunmadığından, çok çeşitli yöntemler üzerine konuşulmaktadır. Uluslararası işbirlikleri geliştirilerek yoksullukla mücadele edilebilmesi adına başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere uluslararası örgütler, Dünya Bankası gibi ekonomik forumlar ve sivil hareketler, inisiyatif alınması çağrısında bulunarak yoksullukla mücadele programları oluşturmaktadır. Bu anlamda, BM'nin hazırladığı *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Sustainable Development Goals)* programı, yoksullukla mücadele konusunda en kapsamlı küresel planlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel ya da bölgesel düzeyde yoksullukla mücadele konusunda tartışılan başlıklardan biri, kuşkusuz mikrofinans adıyla bilinen yöntemdir. Devletler düzeyinde yahut büyük kurumsal yapıları daha çok ilgilendiren makro hedeflerin yanı sıra yoksulluğun küçük yerleşim birimlerinde de azaltılabilmesi için mikro girişimleri desteklemeyi hedefleyen bu yöntem, BM tarafından da teşvik edilerek 2005 yılı, "Uluslararası Mikrokredi Yılı" ilan edilmiştir.

Mikrofinans nedir?

1970'li ve 1980'li yıllarda dünyada ismini duyurmaya başlayan mikrofinans sisteminin özü, bir ülkede yerleşik kuralları bulunan ticari bankacılık sisteminin kredi olanaklarından yararlanamayan en yoksul kesimlere sermaye sağlamak ve böylece kendi işlerini kurmalarına yardımcı olmak fikrine dayanmaktadır. Bu sisteme göre mikrofinans kullanan birey, temel tüketim ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayacak, tasarruf edebileceği bir sermaye üretecek ve geleceğini koruma altına almış olacaktır.

Mikrofinans kavramı, mikrokredileri de kapsayan daha geniş manada finansal hizmetleri ifade etmektedir. Toplumun refahını hedefleyerek, küçük miktarların yarattığı değerlerin de üretime aktarılması ile kişi başına düşen millî gelirin ve büyüme oranlarının yükselmesine hizmet etmeyi amaçlayan bir ekonomik sistem oluşturulmak istenmektedir.

Bilindiği gibi, dar gelirli kesimin sermayeye erişimindeki en büyük kısıtlama, bankalardan kredi çekmeye uygun koşullara sahip olmamalarıdır. Yoksul insanların kişisel becerilerini sermaye aracılığıyla kazanca çevirebilecekleri bir iş kurabilmeleri, özellikle kırsal yoksulluğun önlenmesinde bir çıkış olarak düşünülmüştür. Bu nedenle klasik yollarla kredi alamayan düşük gelirli kişilere küçük meblağlı krediler temin edilerek, kendi işlerini kurmaları ve hem bireysel düzeyde başkalarına muhtaç durumdan kurtulmaları hem de makroplanda ülkedeki genel işsizliğe çözüm üretilmesi amaçlanmıştır. Böylece küçük işletmelerin kurulmasıyla daha önce var olmayan, tabana yayılmış bir zenginliğin oluşabileceği düşünülmüştür.

İlk küçük yapılandırılmış mikrofinans örnekleri Almanya'da uygulanmakla birlikte, bu yöntemi dünya çapında üne kavuşturan Bangladeş'teki örnekler olmuştur. Almanlar, kalkınma hedefleri doğrultusunda resmî bir politika olarak mikrofinans faaliyetlerini uygulamaya koyduklarından bunu ülkenin makroekonomik kalkınmasına destekçi bir unsur olarak kullanmışlardır. Ancak mikrofinansı meşhur eden Bangladeş'te, sistem, devletin makro kalkınmasından bağımsız olarak tamamen kırsal kalkınmayı amaçlayan özel girişim olarak doğmuştur.

1974 yılında Bangladeşli üniversite hocaları Muhammed Yunus, ülkenin kırsal bölgelerinde iş yapabilmek için tefecilerle çalışmak zorunda kalan yoksul insanlara düşük meblağlı krediler vererek, onları iş sahibi olmaya teşvik etmeye başlamıştır. Bu insanlara verilen küçük bir sermaye ile el işçilikleri için ihtiyaç duydukları temel malzemeleri almaları ve tefecilerle kurdukları mecburi ilişkilerden kurtulmaları hedeflenmiştir. İlk verilen kredinin tutarı kişi başı 27 dolardır. Yoksulluğun şiddeti, birçok insanı tefecilerle çalışmak zorunda bıraktığından, bu kişilerin ufak desteklerle borç batağından çıkmaları hâlinde en azından "şiddetli yoksulluk" seviyesinden "orta yoksulluk seviyesi"ne yükselmeleri amaçlanmıştır. Bangladeş merkezli mikrokredi

sistemi, M. Yunus'un bireysel girişimleriyle ilk kredisini verdiği yıldan itibaren giderek büyüyen bir uygulamaya dönüşmüş ve 1983 yılında *Grameen Bank* adıyla kurumsallaşarak borç verme kapasitesini artırmıştır.

Bu sistem, yoksulluğun kronik olduğu Güney Amerika, Asya ve Afrika'nın birçok bölgesinde âdeta kurtuluş reçetesi hâline dönüşürken, 58 ülkede yaklaşık 70.000 mikrokredi kuruluşu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar sorunsuz işlediği düşünülse de finansal sürdürülebilirlik mantığıyla çalışan bu kuruluşlar, ticari bankalarla yapısal farklılıklar göstermekle birlikte kaynak bulma noktasında yüksek faiz oranlarına dayanmaktan başka çare bulamamıştır. Kurulan bu bankalar, yoksullarla çalışıyor olsalar dahi sosyal vizyonun yanı sıra kâr elde etmek ve mali sürdürülebilirlik sağlamak zorundadır. Devlet destekli veya STK'larla iş birliği içerisinde olmak ya da finans kurumu düsturuyla çalışmak, kredilerin ve yardımların verilme biçimini de geri ödeme imkânlarını da değiştirmektedir.

Farklı ülkelerde farklı şartlarda inşa edilen mikrofinans kurumları farklı özellikler göstermektedir. Kâr amacı güden bankalar veya finans kuruluşlarının yanı sıra kâr amacı gütmeyen birçok kuruluş da mikrofinans sektöründe aktif çalışmaktadır. Örneğin Endonezya'da bazı bankalar düşük kâr marjıyla çalışıp kırsal kalkınmaya destek olurken bazı bankalar da kooperatif usulü ile çalışmaktadır. Malezya'da da benzer şekilde devlet destekli daha güçlü mikrofinans bankaları kurulmakla kalmamış, birçok İslami finans kurumu da mikrokredi işine girmiştir. Tam bir mikrofinans örneği olmasa da ülkemizde de küçük işletmelere destek veren KOSGEB, bu alanda başarılı kurumlardan biri sayılabilir.

Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken en önemli nüans, finansal varlığın herhangi

bir kalkınmayı tek başına sağlayamayacağı gerçeğidir. Risk ve güven arasında ince bir çizgide yer alan finansal piyasalar, maddi zenginliğin oluşmasında kaynakların çeşitliliğine ilave olarak altyapı imkânları, kurumlar ve iş yapabilme kabiliyetiyle de doğrudan bağlantılıdır. Risklerin yönetilmesi konusunda; doğru yatırım, kapasitenin ve nüfusun etkin kullanımı da çok önemli unsurlardır.

Faydalı oldu mu?

Güven üzerine kurulu bu sistemde, yoksulların kredi alabilmek için herhangi bir kefil göstermesine ihtiyaç yoktur ve temel şart, sermayeyi bir iş kurmak için kullanmaktır.

Bilhassa kadın istihdamını hedefleyen mikrokredilerin geri ödenmeye başlanma süresi ise oldukça kısadır. Birçok uygulamada kişinin krediyi aldıktan iki hafta sonra, yüksek faizli olarak geri ödemeye başlaması gerekmektedir.

Geri ödeme oranlarının neredeyse %98'e yakın olduğuyla gurur duyulsa da mikrokredinin ödeme koşulları arzu edilen etkiyi oluşturmaya yetmemiştir. Düşük bütçeli krediler ilk aşamada köylülerin kendi işlerini kurmalarına engel olan sermayeyi elde etmelerine imkân sağlamış olsa da birçok örnekte görüldüğü gibi, yüksek faizli geri ödeme şartları, zaten büyüyemeyen ekonomik ortamda bu kişilerin arzu edilen geliri sağlayamamasına sebep olmuştur.

Hatta kredinin kullanıldığı köylerde yapılan incelemeler, kredi çekenlerin yalnızca %5'inin fayda sağlayabildiğini, %45'inin durumunun daha da kötüye gittiğini, %50'sinin ise ancak başka kurumlardan kredi çekerek durumunu sabit tutabildiğini göstermiştir.

Kredi çekenlerin bir kısmı var olan borçlarını ödemek ya da temel bir ihtiyacını karşılamak için, bir kısmı da küçük bir işletme açabilmek

*Kâr amacı
güden
bankalar
veya finans
kuruluşlarının
yanı sıra
kâr amacı
gütmeyen
birçok
kuruluş da
mikrofinans
sektöründe
aktif
çalışmaktadır.*

için bu yola başvurmuştur. Bu durumda, borçlananların ancak %5'i ile %10'u gerçekten fayda sağlayabilmiş, kurduğu işini devam ettirebilmiştir. Bu rakam ise kredi kullanan nüfusun yalnızca %1'ine tekabül etmektedir. Birçok mikrokredi müşterisi uygun pazar bulunmadığı için işini devam ettirememiş, dükkânını ya da tezgâhını kapatmak zorunda kalmıştır.

Yerel yönetim kırsal alanda denetim mekanizmasına sahip olmadığından, Bangladeş'teki kırsal bölgelerde neredeyse adım başı bir mikrokredi firması kurulmuş ancak geri ödemelerde aksamalar başlayınca bu firmaların kredi çeken müşterileriyle kurdukları alacaklı-verecekli ilişkisi zorbalığa kadar gitmiştir. Ödemesini günü geldiğinde yapamayan mikrokredi kullanıcılarının ellerindeki tek varlıklarını da teminat olarak alan bu kurumlar, yoksulluğu sonlandırmaya değil bilakis yoksulluğun derinleşmesine araç olmuştur. Buradaki sorun, mikrofinans kurumlarının denetlenmiyor olmasından değil, anayasal olarak hareket alanlarının ve haklarının belirlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Doğal afetlerin sık yaşandığı, sağlık sisteminin yetersiz ve salgın hastalıkların yaygın olduğu yoksul ülkelerde, genel ekonomik görünümün zayıf ve hane yoksulluğunun yüksek olması sebebiyle risk ve güven dengesi bulunamamışken, bireysel yatırımların ne denli sürdürülebileceği tartışılmaktadır.

STK'lar bir aktör olabilir mi?

Mikrokredilerin düşük gelirli kişilere ulaşabilmesi için önemli adımlardan biri de kredi verilecek kesimlerin tespiti ve kişilere doğru şekilde ulaşılmasıdır. Mikrokredilerin devlet

destekli bir şekilde vatandaşlara verilmesi her ne kadar daha etkin bir yöntem gibi görünse de sosyal adaletin zayıf olduğu ve hukuk sisteminin oturmadığı ülkelerde, kredilerin doğru kişilere ulaşma ihtimali de giderek düşmektedir. Bu bağlamda, sağlanan kredilerden sadece ayrıcalıklı küçük bir kesimin yararlanmasını önlemek adına, kâr amacı gütmeyen kurumların mikrofinansı, yardımlaşma ağının bir parçası hâline getirmesi büyük önem arz etmektedir. Bu noktada STK'lar; geniş iletişim ağları, düşük gelirli hanelerle doğrudan bağlantıya sahip olmaları ve düzenli bağış elde ediyor olmaları sebebiyle mikrofinans girişimleri konusunda büyük avantaj sağlayabilir.

Yardımlaşmanın büyük çıkmazlarından biri de kişilerin yardıma bağımlı bir hayata mecbur kaldığı bağış kültürünün oluşmasıdır. Hâlihazırda bağış alan ama sermaye sağlanması durumunda kendi işini kurabilecek kişilere ulaşmak, STK'lar için daha mümkün görünmektedir. STK'ların bireysel girişimcilik adına mikrofinans sağlayacağı bir sistemin güçlendirilmesi için aynı zamanda hukuki zeminin de etkin yöntemlerle düzenlenmesi şarttır. Aksi takdirde STK'ların yardım hedefinden uzaklaşarak,

finans şirketi gibi hareket etme çıkmazına sürüklenmeleri riski söz konusu olabilir.

Yukarıda belirtildiği üzere, Bangladeş'teki olumsuz örneklerin yaşanmaması için güçlü denetim mekanizmalarına sahip ülkelerde, STK'lar aracılığıyla anayasal düzlemde geliştirilecek iş birlikleri, yoksullukla mücadelede alternatif iş alanları oluşturabilir.

Tüm bunlarla birlikte, kurumsal anlamda mikrokredi aracılığı ile yoksullukla mücadele, henüz kendini ispatlayabilmiş bir yöntem gibi

*Yoksul ülkelerde,
genel ekonomik
görünümün
zayıf ve hane
yoksulluğunun
yüksek olması
sebebiyle risk ve
güven dengesi
bulunamamışken,
bireysel
yatırımların
ne denli
sürdürülebileceği
tartışılmaktadır.*

görünmemektedir. Mikrofinans sisteminin önemli yapısal sorunları olan ve uygulama aşamasında yeni insani sorunlara kapı aralayabilen bir sistem olduğu görülmüştür. Nitekim belli kesimleri daha da zengin eden yerleşik ekonomik ve sosyal yapılar, yoksulları yoksulluktan kurtarmadığı gibi, finansal borçlanma yoluyla yoksulları sisteme entegre etmeyi amaçlıyor gibi bir görüntü de vermektedir. Kaldı ki bu sistem kendi başına doğru işleyebilen bir yöntem olsaydı mikrofinans kurumlarıyla beraber yoksulların da kalkınmış olması gerekirdi.

İstihdam ve sermaye oluşturma noktasında etkin bir araç olarak görülebilecek mikro girişimler kentte yaşayan düşük gelirli insanlar için refah artırıcı rol oynayabilir ancak aynı şeyi kırsal alanda yalnızca sermaye artırma yöntemi ile deneyimlemek biraz daha zor görünmektedir.

Bu noktada, gerek kent yoksulluğu gerekse kırsal yoksullukla mücadelede etkin bir politika uygulayabilmek için faizsiz borçlandırma teknikleriyle hibeye dayanan sistemlerin daha makul görüldüğünü belirtmek gerekir. Kullanılacak yöntemin faizsiz olması, yardımlaşmada ve yoksulluğu gidermede tefeciliği önleyen bir emniyet supabı olmanın yanı sıra insani yaklaşımın da bir göstergesi olacaktır.

Kamu politikaları ile desteklenmemiş mikro kalkınma politikalarının hedeflenen faydayı sağlayamadığı açıktır. Kısacası, hükümetlerin ekonomik gelişmede alacağı aktif rol, teşvikler, enflasyonun düşük tutulması gibi makroekonomik tedbirler olmadan bir ülkede mikrokredi uygulamalarından mucize sonuçlar beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Kaynakça

Hartmann, Kathrin, *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar: Tüketim Toplumunda Yeni Fakirlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Hasan, Samiul, *Hayırseverlik ve İnsan Güvenliği*, İstanbul: AlBaraka Yayınları, 2020.

Vento, Gianfranco A., La Torre, Mario, *Microfinance*, UK: Palgrave Macmillan, 2006.

Matthäus-Maier, Ingrid, Von Pischke, J. D. (Ed.), *Microfinance Investment Funds: Leveraging Private Capital for Economic Growth and Poverty Reduction*, Berlin: Springer, 2007.

Raif Parlakkaya, Suna Akten Çürük, Bir Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak İslami Mikrofinans ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, Cilt 1, Sayı 2, 2015.

Dişbudak, Cem, İnci, E. Melisa, *Yoksulluğun Finansallaştırılması: Mikrofinans Uygulamaları*, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, s. 72, Cilt 8, Sayı 2, Aralık 2019.

Korkmaz, Turhan, Bayramoğlu, M. Fatih, *Yoksullukla Mücadelede Mikrofinans Modeli ve Mikrofinans Kuruluşlarının Finansal İşlevleri*, Ocak 2007.

Öner, Emine, Okan, Pınar, Gökten, Soner, Aypek, Nevzat, *Mikrofinans Sistemi ve Ticari Bankaların Mikrofinans Sistemindeki Yeri*, Sosyo Ekonomi, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2008.

Hulme, David, Arun, Thankom (Ed.), *Microfinance: A reader*, New York: Routledge, 2009.